

Kunst, geweld en maatschappij

Kunst, geweld en maatschappij!

Inhoud

Voorwoord	5
Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst	6
Doodstraf – gerechtigheid – machtsmisbruik – manipulatie – bedrog	6
Tirannie/onderdrukking – rebellie/verzet – vonnis	7
Politiek – revolutie – wraak – terreur	8
Verdraagzaamheid/onverdraagzaamheid – stalking – recht op anders zijn – schijnheiligheid – schone schijn	9
Kinderrechten – vrouwenrechten – mannenrechten – stakingsrecht – uitbuiting	10
Religie – genocide – diplomatieke relaties tussen landen	11
Provocatie – elitarisme – sociale breuk – speculatie	12
Workshops	13
Uitwerking van het project in de Haute École Lucia de Brouckère [Anderlecht]	14
Uitwerking van het project in het Lyceum Martha Somers [Laken]	15
Colofon	16

Voorwoord

Via specifieke thema's willen de Koninklijke Musea in direct contact staan met de samenleving. Het onderwerp "geweld" zorgde voor een andere kijk op de kunstwerken en liet toe om onze hedendaagse samenleving te bevragen. Doorheen de verschillende fasen van het project kon iedereen zich vrij uiten. De actualiteit werd steeds in een (historische) context geplaatst.

Het project 'Kunst, geweld en maatschappij' is een pilootproject¹ gerealiseerd door de dienst Publieksbemiddeling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, opgestart door de Maecenas Circle met de steun van 4Wings Foundation. Een Franstalige en een Nederlandstalige school droegen bij tot het welslagen van dit project: la Haute École Lucia de Brouckère (Anderlecht) en het Lyceum Martha Somers (Laken).

Dit dossier is de laatste stap binnen het project. Het is vooral gericht naar leraars en leerlingen van het secundair en hoger onderwijs ter voorbereiding van hun thematisch bezoek aan het museum en wil focussen op een aantal aspecten van geweld in de kunst om zo te reflecteren over de huidige samenleving.

Het dossier omvat een traject doorheen de verzameling langsheen zeven kunstwerken van de Middeleeuwen tot nu.

- > Sleutelwoorden sporen in eerste instantie aan tot nadenken over een onderwerp in verband met de ideeën "conflict" en "geweld".
- > Na een beknopte analyse van de schilderijen nodigen film- en boeksuggesties uit tot uitdieping van het onderwerp.
- > De synthese van het pilootproject op het einde van het dossier toont mogelijkheden om het onderwerp in de klas aan te pakken

Dit dossier kan sinds begin september aangevuld worden met een transversale rondleiding in het Old Masters Museum en het Fin-de-Sièclemuseum rond het thema « Kunst en conflict ».

¹ Op initiatief van de dienst *Mecenaat en partnersaat* van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België en mogelijk gemaakt dankzij de steun van de *Fondation 4Wings*.

WAT BETEKENT HET WOORD “GEWELD”?

WAARAAN DENK JE SPONTAAN BIJ HET LEZEN VAN DIT WOORD?

WELKE BEELDEN ROEPT DIT WOORD OP?

BESTAAN ER TEGENWOORDIG NIEUWE VORMEN VAN GEWELD?

HOORT STRAFFEN THUIS BINNEN DE OPVOEDING?

IS VREEDZAAM VERZET MOGELIJK?

EN DE KUNST IN DIT ALLES ...?

Inleiding

Geweld vormt een wezenlijk onderdeel van de geschiedenis van de mensheid. Mensen hebben altijd en overal hun toevlucht genomen tot geweld en dit brengt telkens slachtoffers met zich mee. Ook in onze tijd vinden we geweld in al zijn vormen terug: conflicten tussen volkeren en naties, sociale en ideologische conflicten, personen beïnvloeden de actualiteit of hebben een impact op onze samenleving. Geweld vinden we zowel op straat als in het gezin, zowel op school of het openbaar vervoer als in musea. Iedereen heeft er op één of andere manier mee te maken.

Naast vredige portretten en idyllische landschappen kozen kunstenaars ook voor het thema conflict.

Welke onderwerpen kozen ze en hoe brachten ze die in beeld?

Gaat het om geweld gelieerd met een eigentijdse of historische gebeurtenis? Hoe geven kunstenaars verhalen weer die in de Bijbel, de mythologie of legendes beschreven staan?

Wil het uitgebeelde geweld ons ontroeren of choqueren? Wil het een gebeurtenis aan het licht brengen of de toeschouwer biologeren? Hoever durven kunstenaars gaan? Met welke beeldende middelen slagen ze erin de toeschouwer naar een schokkend beeld te doen kijken?

In de tweede helft van de 19de eeuw verscheen een meer onderhuidse maar toch zeer concrete vorm van geweld. De industriële revolutie zorgde voor uitsluiting en onverschilligheid ten opzichte van het proletariaat dat met een nieuwe vorm van brutaliteit geconfronteerd werd.

Kunnen we een kunstenaar geëngageerd noemen wanneer hij werkt in een context waarin kunst en sociale politiek zich vermengen?

Is kunst in de 20ste en 21ste eeuw zelf gewelddadig door de reacties die ze veroorzaakt? Gaat het geweld uit van het werk of van het publiek dat naar het werk kijkt?

“Zowel in de beeldende kunsten als in de muziek en de literatuur begint de creatieve daad steeds met geweld. In het begin was het woord, maar wel een woord dat kwetst.”²

² J. KRISTEVA, « L'Art comme besoin de révolte », in : *Le Monde de l'éducation*, december 1996.

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Doodstraf – gerechtigheid – machtsmisbruik – manipulatie – bedrog

Dit werk vertelt op twee panelen het verhaal van een gerechtelijke dwaling. De inspiratiebron was de “Legenda aurea” van Jacobus de Voragine (13de eeuw). Hoofdpersonage is Otto III, keizer van het Heilig Roomse Rijk op het einde van de 10de eeuw.

Het verhaal start op het linker paneel met de titel “De marteldood van de onschuldige graaf”. Achter de kasteelmuur praat de keizerin vertrouwelijk met haar man: een bevriende graaf probeerde haar te verleiden. De keizer gaat ervan uit dat zijn vrouw de waarheid spreekt en veroordeelt de graaf tot de doodstraf. Hij wordt onthoofd.

Op het rechterpaneel vraagt de weduwe genoegdoening. Ze onderwerpt zich aan het godsoordeel: ze houdt een hete ijzeren staaf in haar hand. God zorgt ervoor dat ze de staaf kan vasthouden zonder enige pijn te voelen. Keizer Otto ziet in dat hij overhaast oordeelde en verwijst zijn echtgenote, de ware schuldige, naar de brandstapel.

Dit diptiek werd besteld bij Dirk Bouts (Haarlem, Nederland ca. 1410? – Leuven 1475). Het was bestemd voor de rechtszaal van de stad Leuven. Het werk herinnert de rechters eraan dat ze een onpartijdig standpunt moeten innemen.

Het godsoordeel in rechtszaken was bij ons reeds verdwenen toen dit schilderij gemaakt werd. De kracht van het verhaal en de manier waarop het uitgebeeld werd, maakte echter veel indruk in de 15de eeuw. Ook nu heeft het werk niet aan kracht ingeboet.

Pas tijdens de eeuw van de Verlichting trad een verzachting in de maatschappij op. Binnen het gerecht werd gekozen voor een minder gewelddadige aanpak met de introductie van boetes en gevangenisstraffen.

De doodstraf bleef in België wettelijk bestaan tot in juni 1996. Met uitzondering van de fusillades na de twee wereldoorlogen werd ze echter niet meer uitgevoerd sinds 1863.

In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd in 1948 het vermoeden van onschuld opgenomen (artikel 11): zolang je schuld niet bewezen is, ben je onschuldig.

Een anekdote: het schilderij werd op een moment als te brutaal gezien en op de plaats van de doorgesneden hals werd een plant geschilderd. Zo kwam het werk in 1861 in de collectie van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten.

Kijk ook naar

- > *The Name of the Rose* van Jean-Jaques Annaud, 1986, naar de roman van Umberto Eco.
- > *12 angry man* van Sidney Lumet, 1957

Je kan samen nadenken over

- > Het vermoeden van onschuld
- > De toegankelijkheid van het gerecht
- > Moeten we vrienden en familie steeds blind vertrouwen?
- > Een rechtvaardige samenleving voor iedereen: een utopie?

Dirk Bouts, *De gerechtigheid van keizer Otto*, 1471-1475, eik, 324,5x182cm

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Tirannie/onderdrukking – rebellie/verzet – vonnis

Een kreet weergalmt in de bergen van de Kaukasus! Wie is dit wezen dat het uitbrult van pijn? Het is Prometheus, een titaan onderworpen aan een eeuwigdurende straf. Prometheus creëerde de mens uit klei en gaf hem hetzelfde voorkomen als de goden. Tot grote woede van Zeus stal Prometheus ook het vuur bij de goden om het aan de mens te geven. Als straf werd hij vastgeketend in de Kaukasus. Elke dag verslond een arend zijn lever, elke nachts groeide de lever weer aan. Op een dag werd hij bevrijd door Hercules.

De schilder Theodoor Rombouts (Antwerpen 1597 – 1637) toont het moment van de foltering. Prometheus ligt op zijn rug met ketens aan de rotsen vastgebonden en is overgeleverd aan de aanval van de arend. De vlamme toorts uiterst links herinnert aan zijn misdaad. De toeschouwer is getuige van dit verschrikkelijke tafereel dat tegelijk fascineert en weerzin oproept.

Kijk ook naar

- > *Thor* van Kenneth Branagh, 2011.
- > *Rebel Without a Cause* van Nicholas Ray, 1955

Je kan samen nadenken over

- > *Vrijheid van meningsuiting*
- > *Is vreedzaam verzet mogelijk?*
- > *Waar ben jij verontwaardigd over?*
- > *Hoort straffen thuis binnen de opvoeding?*

Theodoor Rombouts, Prometheus, eerste helft 17de eeuw, doek, 154x222,5

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Politiek – revolutie – wraak – terreur

Op 13 juli 1793 steekt Charlotte Corday de volksvertegenwoordiger Jean-Paul Marat neer. De omstreden revolutionair werd door de moord een martelaar van de Franse revolutie.

David stelde Marat stervende in zijn bad voor. Marat nam regelmatig een bad om de pijn van een huidziekte te verzachten. Hij verbeterde er de drukproeven voor *L'Ami du peuple* [De vriend van het volk], een krant die hij zelf oprichtte. David camoufleerde doelbewust de onvolmaaktheden van Marats huid en legde de nadruk op de dodelijke wonde. Niet het dramatische moment wel de rust die erop volgde, wordt getoond. De naar beneden hangende arm en het gezicht schuin op een wit laken geplaatst, verwijst naar de houding van Christus na de kruisafname. David brengt hulde aan Marat, die de bijnaam “vriend van het volk” droeg.

Als politicus verdedigde Marat het volk. Hij rechtvaardigde radicale en bloedige methodes om de ideeën van de Revolutie vooruit te helpen. Zo verklaarde hij: “Door geweld kunnen we de vrijheid invoeren”. Marat beschouwde de Terreur als een legitieme fase zodat de maatschappij gezuiverd kan worden van corrupte leden.

Charlotte Corday kwam uit een Normandische, adellijke maar verarmde familie. Haar broer en verloofde werden guillotineerd omdat ze royalist waren. Omdat ze meende dat de Revolutie door tirannen werd geleid, besloot ze een aanslag te plegen op Marat en ondernam een reis van Caen naar Parijs. In zijn huis stak ze hem neer met een mes dat ze die ochtend had gekocht. Onmiddellijk na de moord werd ze gearresteerd en vier dagen later guillotineerd.

Ondanks het nobele ideaal van “vrijheid, gelijkheid en broederschap” dat aan de basis van de Franse Revolutie lag, wordt deze periode gekenmerkt door een opeenvolging van gewelddadige gebeurtenissen. Geen enkele bekende politicus werd gespaard van geweld of van de guillotine. De vrijheid werd veroverd via terreur, gruwelijkheden en bloedvergieten.

Kijk ook naar

- > *La Révolution Française* van Robert Enrico en Richard T. Heffron, 1989.
- > *Ghandi*, Richard Attenborough, 1982.
- > *Selma*, [biografische film over Martin Luther King] van Ava DuVernay, 2014

Je kan samen nadenken over

- > *Is er een crisis nodig om tot maatschappelijke verandering te komen?*
- > *Heiligt het doel de middelen of kunnen we ons vreedzame revoluties inbeelden?*

Jacques-Louis David, *De moord op Marat*, 1793, olieverf op doek, 165x128

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Verdraagzaamheid/ onverdraagzaamheid – stalking – recht op anders zijn – schijnheiligheid – schone schijn

We zien een kamer met zes gemaskerde personages met veelkleurige kleding. Op het eerste gezicht ziet de scène er vrolijk uit, maar toch voelt de toeschouwer een zeker onbehagen. De knielende Pierrot links is niet meer het vrolijke, zachtmoedige personage uit de Italiaanse komedie maar krijgt een spookachtige allure. Zijn wit gepoederde gezicht is een voorafspiegeling van de dood. De kaars in zijn opgestoken hand is net gedoofd. De andere personages dragen maskers. Of zouden het hun eigen gezichten zijn, vervormd door de kunstenaar? Ze zien eruit als marionetten zonder echt lichaam. Eén van hen is gevallen en bevindt zich in een pijnlijke positie op de grond.

Het masker is een vertrouwd voorwerp voor James Ensor. Het bevat de verwijzing naar carnaval maar getuigt ook van Ensors maatschappijvisie. In zijn ogen is de wereld niet anders dan een schouwtoneel bevolkt door hypocriete acteurs. Niet gespeend van een zeker wraaklust, schildert hij ze ook zo. Ensor versterkt de impact van zijn schilderij door een brutale techniek. Zijn woede laat hij de vrije loop in hortende en nerveuze bewegingen.

Ensor leefde lang in afzondering omdat hij niet begrepen werd door de kunstenaars en critici van zijn tijd. Ook zijn naasten begrepen hem niet. Hij had het moeilijk om zijn werk tentoon te stellen en te verkopen. Hij reageert zich af in krachtige kleuren en bewegingen. Over de maskers schreef hij "Maskers bevallen mij omdat ze het publiek dat mij zo slecht onthaalt, kwetsen".

Voor Ensor is het masker vooral een wapen dat de ogen van de toeschouwer opent voor de ware aard van de samenleving. Zijn kijk op de samenleving werd beïnvloed door zijn gevoeligheid van eigenzinnig kunstenaar die elke tegenstander aanviel.

Kijk ook naar

- > *La règle du jeu* van Jean Renoir, 1939
- > *Blue Jasmine* van Woody Allen, 2013

Je kan samen nadenken over

- > *Kan je in de huidige samenleving op een openlijke manier leven?*
- > *Kan iedereen even gemakkelijk leven met het recht op anders zijn*

James Ensor, *De zonderlinge maskers*, 1892, olieverf op doek, 100x80cm

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

kinderrechten – vrouwenrechten – mannenrechten – stakingsrecht – uitbuiting

Toen Laermans dit werk schilderde, kende België ernstige sociale conflicten, die geleid hebben tot de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht. De Belgische Werkliedenpartij was in volle ontwikkeling, volkshuizen waren er in overvloed. Het sociaal realisme, de stroming waartoe Laermans behoort, raakte ingeburgerd in de kunstgalerijen die aan de zelfkant van de conformistische maatschappij verschenen.

Mensen vormen een dicht opeengepakte massa en zwaaien met een rode vlag, hét symbool van het verzet. Het proletariaat leeft in zeer grote ellende en eist betere werkomstandigheden. Eenzelfde oorzaak en een gevoel van saamenhorigheid brengt hen samen. Mannen, vrouwen en kinderen vormen een hechte massa. Hun zee van hoofddeksels doen denken aan straatkeien. Slechts enkele afgematte gezichten op de voorgrond zijn schetsmatig uitgewerkt. De compositie is eenvoudig, het kleurenpalet sober. Een somber koud blauw geeft de hoofdtoon aan. Enkele rode toetsen weerspiegelen het rood van de vlag, symbool van een mogelijk betere wereld.

Laermans ontwierp het werk zonder spoor van agressiviteit: oproer noch agitatie of bloed. Toch toont hij het maatschappelijk geweld door de stoet tot over de randen van het beeldvlak heen te schilderen. Zou dit werk de vooruitstrevende liberale burgers hebben beroerd?

Vandaag kan dit schilderij ons bewust maken van moderne levensomstandigheden, de achterstelling van arbeiders, de oneerlijke verdeling van rijkdommen en de dreigende revolte.

Kijk ook naar

- > *Daens* van Stijn Coninx, 1992 (naar de biografische roman van Louis Paul Boon)
- > *Germinal* van Zola, 1885 (Nederlandse vertalingen "De mijn")
- > *It's a free world*, Ken Loach, 2007

Je kan samen nadenken over

- > *De rechten van het kind in de wereld*
- > *De gelijkheid man-vrouw*
- > *Stakingsrecht*

Eugène Laermans, Un soir de grève, 1893, huile sur toile, 106 x 115 cm

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Religie – genocide – diplomatieke relaties tussen landen

Een paus zit op een troon. Op de hoge rugleuning ontdekken we twee uilen. De man is angstig, hij lijkt onrustig. Zoals de uilen kijkt ook hij naar rechts. De scène is in duisternis gehuld. Een geometrische structuur waarvan de perspectief vervormd is, isoleert de paus. Door de lijnen rondom zijn troon lijkt hij opgesloten in een glazen kooi.

Welke paus heeft Francis Bacon voorgesteld? Het werk is geïnspireerd op het portret van Paus Innocentius X geschilderd door Velazquez in 1650. Bacon bewonderde dit portret. Alhoewel hij Rome bezocht, zag hij het werk van deze Spaanse meester nooit in het echt. Hij baseerde zich op foto's om tot zijn verschillende interpretaties te komen. Zo had Bacon in zijn atelier een foto van paus Pius XII. Hij versmolt beide pausen om tot deze reeks doeken te komen, waarvan er één in Brussel bewaard wordt.

De omtrek van de ogen van "De paus met de uilen" doet effectief denken aan de bril die Pius XII droeg. Hij was paus van 1939 tot 1958. Hij nam geen stelling in met betrekking tot de Jodenvervolging. Dit zorgde ervoor dat het Vaticaan in een gemediatiseerde politieke storm terecht kwam op het ogenblik dat deze portrettenreeks gemaakt werd.

Binnen deze context schilderde Francis Bacon de doeken waarop de figuur van de paus met ruwe penseelstreken tot stand kwam. De paus lijkt de ene keer bezorgd, dan weer huilend, soms ook spookachtig. De manier van schilderen van Bacon is uitgesproken expressionistisch. Hij vervormt de klassieke voorstelling en geeft ze een sterkere emotionele uitstraling.

Kijk ook naar

- > *Amen* Van Costa-Gavras, 2002.
- > *The Young Pope*, Paolo Sorrentino, 2016
- > *Im Labyrinth des Schweigens* van Giulio Ricciarelli, 2015

Je kan samen nadenken over

- > *Hoe komt het dat religies geweld veroorzaken tussen individuen en naties?*
- > *Wat met de mensenrechten en de diplomatie in oorlogssituaties?*

Francis Bacon, *De paus met de uilen*, 1958, olieverf op doek, 198x142 cm

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Provocatie – elitarisme – sociale breuk – speculatie

Dit werk roept een heleboel vragen op. Hoe kan een banale pot met mosselen een ereplaats in een museum krijgen? Spot de kunstenaar met de bezoeker? Denk je niet spontaan: Dat kan ik ook! Ondertussen is dit werk een klein fortuin waard. Dat alles kan heftige reacties veroorzaken.

Sinds het begin van de 20ste eeuw zijn “schoonheid” en “technische vaardigheid” geen dominerende waarden meer in de kunst. Belangrijker is dat een kunstenaar het denken van de toeschouwer op losse schroeven zet. De vraag naar de boodschap van de kunstenaar is niet gemakkelijk te beantwoorden. Het vraagt een zekere kennis van de geschiedenis en de kunstgeschiedenis.

De toeschouwer moet tevens leren kijken en zijn geest durven open stellen voor objecten die op het eerste gezicht verwarrend overkomen. Hedendaagse kunst, zeker de conceptuele kunst, kan zeer elitair overkomen. Ze richt zich tot een kleine groep van kenners en versterkt zo de sociale ongelijkheid.

Laten we het werk van Broodthaers onder de loep nemen. De mosselschelpen zijn leeg. Van de mossel (la moule) blijft enkel de mal (le moule) over. Laten we even de kunstenaar aan het woord: “Deze sluwe vos ontsnapt aan het

maatschappelijk keurslijf en wikkelt zich in zijn eigen sap. Perfect!”

De kunstenaar is van mening dat de samenleving ons in een keurslijf dwingt. Zonder context heeft een kunstwerk geen betekenis, is het een lege vorm. Door de pot op een sokkel in een museum te plaatsen, verandert onze kijk erop. Ook de commentaar van kunstcritici en “specialisten” verandert de betekenis en waarde van het object. Volgens Broodthaers maakt dat alles het kunstwerk “onoprecht”.

Broodthaers gebruikt een kookpot met mosselen om de kunstwereld te hekelen. Hij bekritiseert de wereld van verzamelaars, galleries, musea, bezit en prestige. De kunstwereld maakt het kunstwerk tot een consumptiegoed waarmee de rijken hun fortuin opkrikken. Broodthaers bekritiseert maar gebruikt ook het systeem in zijn voordeel ... en terecht!

Dit werk kunnen we verbinden met verschillende types van geweld: de agressieve reactie van de toeschouwer die het werk verwerpt, de bijtende ironie van de kunstenaar die de criticus en kunstliefhebber provokeert en de minachting van ‘kenners’ voor de minder ingewijden.

Kijk ook naar

- > Kunst van Yasmina Reza, 1994 (toneelstuk)
- > De jaren 60, protestjaren

Je kan samen nadenken over

- > Wat bepaalt de waarde van een kunstwerk? Zijn schoonheid? De boodschap? De marktwaarde?
- > Wat te denken van de fortuinen die mensen uitgeven voor materiële rijkdom terwijl met datzelfde geld sociale en humanitaire verenigingen kunnen worden ondersteund.

Marcel Broodthaers, Rode kookpan met mosselschelpen, 1965, 32x34cm

Workshops

De verwezenlijking van dit project is een weerspiegeling van de maatschappelijke missie van onze instelling.

Drie activiteiten zijn typerend voor de aanpak van het onderwerp “geweld”: een klasgesprek geleid door een psycholoog, een bezoek aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten onder leiding van een filosoof en een gids en tot slot een creatief atelier in aanwezigheid van een kunstenaar.

We danken graag alle betrokkenen en heel specifiek de Fondation 4Wings. De gesprekken met de leerlingen werden gekaderd door wetenschappelijke experts: Miguel Lloreda (CGE “ChanGement pour L’Egalité”), Eef Cornelissen, filosoof, en Arzu Yentür, psycholoog (“Democratische dialoog”). We danken hen voor de fijne samenwerking. De gepassioneerde inzet van de drie kunstenaars was eveneens een waarborg voor succes: met dank aan Sophie Wettinall, Patrick Guns en Koen Weiss.

Tot slot was ook de belangstelling die de leerlingen van bij aanvang toonden een onontbeerlijke drijvende kracht voor het project. Dank je wel iedereen!

Pedagogische projecten

Uitwerking van het project in de Haute École Lucia de Brouckère (Anderlecht)

“Ik heb veel dingen bijgeleerd, vooral om kritisch naar de werken te kijken.”

“Ik wist niet dat geweld vroeger zo sterk aanwezig was. Ook nu is er veel geweld, onder andere in scholen, vaak impliciet! Als toekomstige leraar vind ik het belangrijk om dit een plaats te geven. Het is een onderwerp dat mij geweldig aantrekt en dat zeer belangrijk is in het leven.”

“Sterkte of zwakte, volharden of opgeven. De wereld zou een stuk beter af zijn mochten alle mensen, rijk of arm, zwart of blank, op dezelfde manier behandeld worden. Want uiteindelijk zijn we allemaal hetzelfde, ongeacht onze rijkdom of cultuur”.

De deelnemers aan het project

Met de kunstenaar Sophie Whettnall

Een ‘moodboard’ en de schilderijen in het museum vormden het uitgangspunt voor de studenten om zich uit te drukken over ‘Het geweld in mijn leven’.

In het atelier maakten ze een zelfportret “Ik en het geweld”.

Vrijheid van medium: performance, video, tekening, foto, beeldhouwwerk, installatie.

“Ik was erg onder de indruk van de open, vrije geest van elke deelnemer, van de goede onderlinge uitwisseling en verstandhouding.”

Sophie Whettnall

Met de kunstenaar Patrick Guns

Een discussie over het thema “geweld” uitgaande van een zelfgekozen krantenpagina, praten over sociaal en maatschappelijk geweld in functie van het gekozen fragment of beeld.

De realisatie van een zelfportret in twee fasen op de krantenpagina:

- > op de voorzijde een zelfportret volgens eigen keuze
- > op de achterzijde een zelfportret als moordenaar (wat er zich in zijn hoofd afspeelt)

Pedagogische projecten

Uitwerking van het project in het Lyceum Martha Somers (Laken)

Het thema “Kunst en geweld in de maatschappij” is zeer ruim. Wij vertrokken van wat leeft bij de leerlingen. Via een multidisciplinaire aanpak werden de leerlingen vervolgens in contact gebracht met meerdere aspecten van geweld, met andere visies en leerden ze reflecteren over hun eigen ideeën en houding.

Een eerste brainstormsessie vatte aan met de vraag “wat is geweld?” en maakte duidelijk wat leerlingen verbinden met de termen conflict en geweld.

Na een kort individueel reflectiemoment werden de leerlingen uitgenodigd om hun ideeën mondeling te verwoorden. Zonder te oordelen werden deze ideeën genoteerd.

In deze eerste fase gaven we de leerlingen ook ruimte om hun eerste reacties met betrekking tot het project te uiten.

Tijdens een tweede bijeenkomst destilleerde een psycholoog verschillende soorten geweld uitgaande van de nota's van de eerste bijeenkomst. De leerlingen worden uitgenodigd om na te denken over de impact van alle vormen van geweld. Sommige vragen richten zich meer op een persoonlijke reflectie: kwamen ze al in aanraking met geweld, bij wie zoek je een luisterend oor na een gewelddadige situatie, vinden we bij onze vrienden en familie racisme terug?

Bij het bezoek aan het museum keken we samen met een filosoof en een museumgids naar schilderijen. Bij sommige werken was de band met het thema “geweld in de maatschappij” zeer duidelijk. Andere werken stemden echt tot nadenken: kan liefde ook leiden tot geweld, is liefde sterker dan geloof? Telkens toetsten we onze eigen visie op het werk af aan het verhaal dat de kunstenaar geïnspireerd had.

Het project werd afgerond met een eigen plastische of theatrale verwerking.

Gedurende het project werd een blog bijgehouden

<http://project-maatschappelijk-geweld.lyceummarthasomers.be/#home>

Kunst, geweld en maatschappij: van oude naar moderne kunst

Colofon

Document gerealiseerd door **de dienst publieksbemiddeling** van de Koninklijke Musea voor Schone Kunst van België.

KMSK, Brussel, juni 2017

www.fine-arts-museum.be
www.extra-edu.be

Algemeen Directeur

Michel Draguet

Verantwoordelijke Publiekswerking

Isabelle Vanhooacker

Dienst publieksbemiddeling

Géraldine Barbery

Teksten

Alexandra Baumans en Sarah Cordier onder de begeleiding van Marie-Suzanne Gilleman,

Eindredactie

Géraldine Barbery, Christine Ayoub, Marleen Piryns en Laure Mortaignie

Vertaling

Marleen Piryns, Marianne Knop en Marie-Suzanne Gilleman,

Vormgeving

Piet Bodyn en Vladimir Tanghe

Met dank aan

Christine Ayoub, Dienst *Mecenaat en Partnership* van de KMSK

Virginie Samyn, directrice van *4Wings Foundation*

Aurore de Borchgrave-d'Ydewalle et Emma Dowdell-Debuyst, *4Wings*

Koen Weiss, Patrick Guns et Sophie Whettnall-Ullens, **kunstenaars** betrokken bij het project

Docenten Araceli Montilla, Florence de Radigues, Philippe Hougardy en Stéphanie Descampe en ook de **leerlingen** van **La Haute Ecole Lucia de Brouckère (Anderlecht)**; Marleen Piryns en Alexandra Wentein, **docenten aan het Lyceum Martha Somers (Laken)**, ook de leerlingen van het 4de jaar Latijn.

Wetenschappelijke experts

Arzu Yentür, Eef Cornelissen en Miguel Loredad

Gerealiseerd met de steun van *4wings Foundation, projet coup de pouce*

Credits

Dit dossier is een realisatie van de publieksbemiddeling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Het is uitsluitend bestemd voor didactisch gebruik. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of gebruikt voor commerciële doeleinden.

Voor alle werken van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België: © Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel / foto: J. Geleyns-Roscan

Voor het werk van Marcel Broodthaers: © The Estate of Marcel Broodthaers c/o SABAM, Belgium / © KMSKB Francis Bacon: © Sabam Belgium, 2017

Musées royaux
des Beaux-Arts
de Belgique
Koninklijke Musea
voor Schone Kunsten
van België

maecenas Circle